FÖRHANDLINGAR Nationalekonomiska Föreningen 1990-01-24

Sammanfattade, översatta och redigerade av civ ek JONAS NIEMEYER och ekon dr STEFAN LUNDGREN.

Ordförande: fil dr **Nils Lundgren.**
Inledare: professor **Karl-Gustaf Löfgren,** förste amanuens **Asbjørn Rødseth,** professor **Anders Björklund** och finansminister **Kjell-Olof Feldt.**
Övriga debattdeltagare: **Rolf Englund, Danne Nordling, Lars Jonung** och **Lars Nabseth.**

Finansplanen 1990

Nils Lundgren:

Jag ber att få hälsa er alla hjärtligt välkomna till föreningens möte. Vi har idag äran av att som gäst ha finansministern som brukar göra stora och mycket uppskattade insatser för föreningen så här efter presentationen av finansplanen. Vi hälsar honom välkommen. Under senare år har vi haft ordningen att opponenterna börjar och att finansministern sedan går i svaromål. Så blir det även i år. Vi har i år tre opponenter, Karl-Gustaf Löfgren, professor vid Umeå universitet, Asbjørn Rødseth, försteamanuens vid Oslo universitet och Anders Björklund, professor vid Institutet för social forskning vid Stockholms universitet. Varsågoda!

Figur 1 **Marknadsandel och relativpris för Sveriges export av bearbetade varor till 14 OECD-länder.**

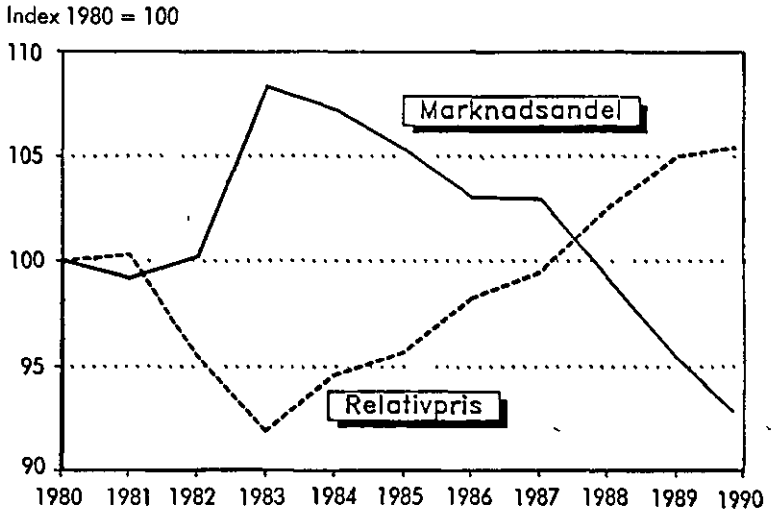

Källor: Konjunkturinstitutet och finansdepartementet.

Figur 2 **Marknadsandelar och relativa priser för Sveriges export till OECD-länderna 1969–1979.**

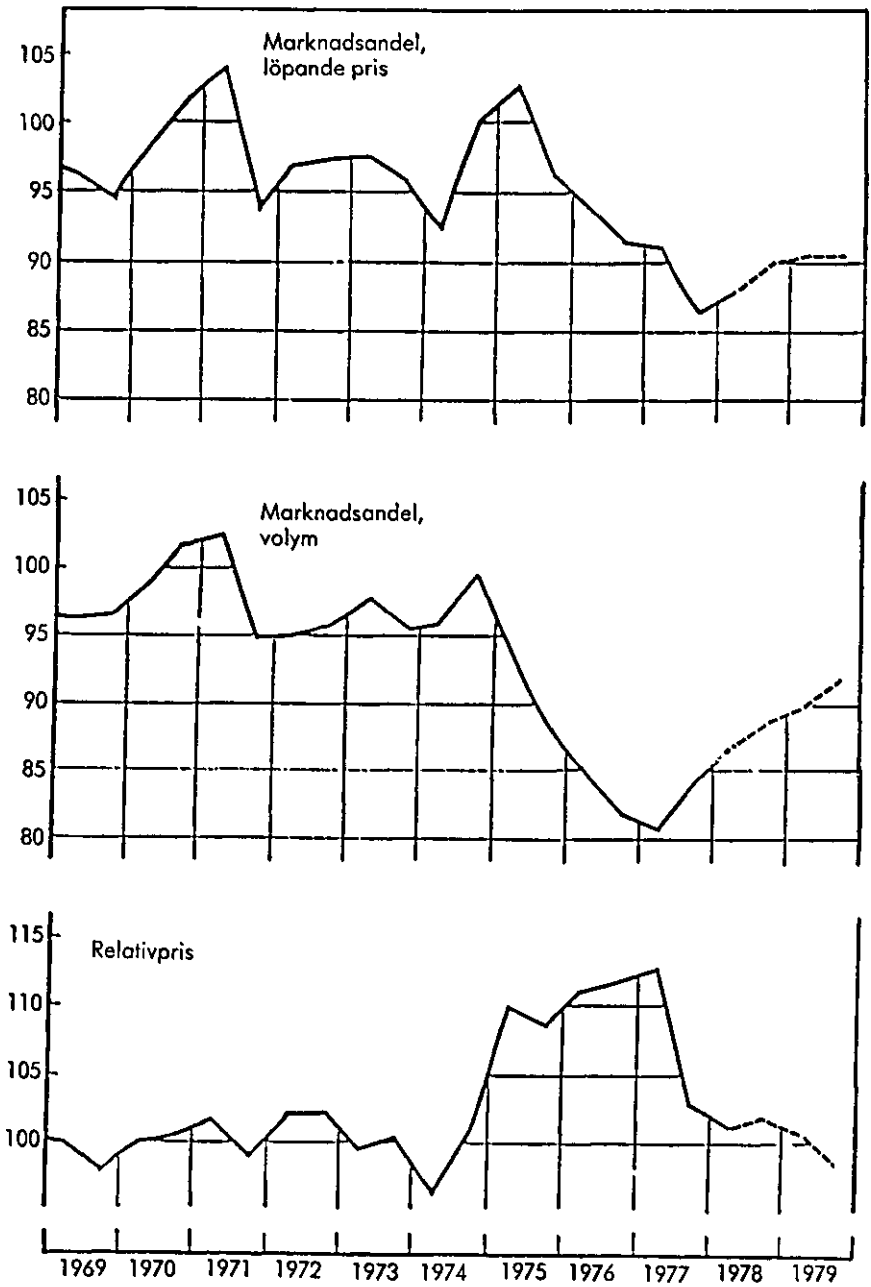

Anm: Relativpriset har angivits med avdrag för en sedan lange konstaterad historisk trend – motsvarande en ökning på ca 0,5 % per halvår – som kan vara utslag av systematiska mätfel. I motsvarande grad har marknadsandelen i volym justerats så att den multiplicerad med det justerade relativpriset är lika med marknadsandelen i löpande priser.

Figur 3 **Vakanstid på arbetsmarknaden, Sverige 1970–89.**

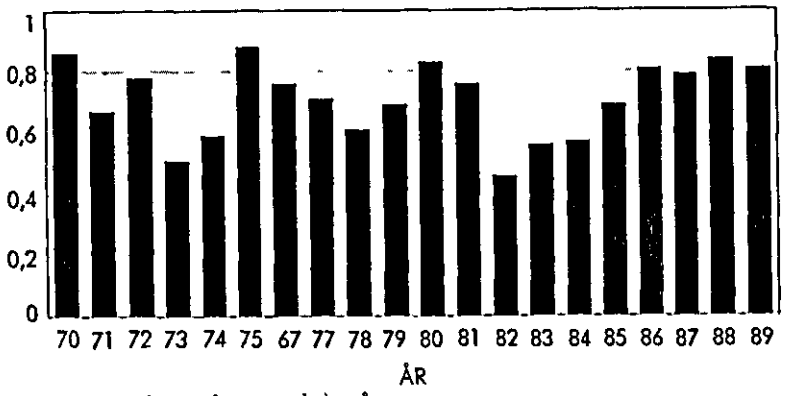

Anm: Första kvartalet respektive år.

Karl-Gustaf Löfgren:

Professor Peder Pedersen var en av kommentatorerna förra året. Han påstod då att den tredje vägens ekonomiska politik hade vunnit första halvlek och även vunnit andra halvlek, om än knappt och med litet tur. Samtidigt sa han att förlängningen såg ut att bli mycket mer svårspelad. Han pekade ut kostnadsproblemet och konkurrenskraften som huvudproblemen. Det är nog ingen överdrift att påstå att han har fått rätt. Av *Figur 1*, som är hämtad ur finansplanen, framgår hur konkurrenskraften har utvecklats. Marknadsandelen för Sveriges export går kraftigt nedåt samtidigt som relativpriserna stiger. Finansplanen argumenterar för att detta egentligen kanske inte är så farligt eftersom minskningen i marknadsandelen beror på att industrins kapacitet redan är fullt utnyttjad. Det finns inga fler resurser, därför förlorar vi marknadsandelar.

Den som har läst tidigare finansplaner kommer dock ihåg att det där brukar finnas en liknande figur (se *Figur 2*). Nedre delen av denna figur visar att relativpriserna går upp kraftigt samtidigt som marknadsandelen faller markant. Detta sker under 1975, då vi fortfarande, som jag snart ska visa, hade ett mycket högt kapacitetsutnyttjande och egentligen borde ha haft en hög aktivitet i industrin.

Kapacitetsutnyttjandet

Jag har försökt bedöma intensiteten i efterfrågan på arbetskraft genom att beräkna hur lång tid det tar att återbesätta en ledig plats. I en högkonjunktur med ett högt efterfrågeläge och svårigheter att få tag i folk, bör man förvänta sig att det tar längre tid att återbesätta en ledig plats. De svarta staplarna i *Figur 3* anger hur lång tid, mätt i månader, det tar för en ledig plats att bli återbesatt i genomsnitt över hela arbetsmarknaden.

Utvecklingen följer relativt väl konjunkturvariationerna under de senaste tjugo åren. Om vi tror på detta sätt att mäta efterfrågetrycket i ekonomin, kan man fråga sig under vilka perioder åtstramningsbehovet har varit stort. I början av 1970-talet var efterfrågeläget, enligt detta sätt att mäta det, relativt högt. Vi har en topp 1975 och vi har en liten topp 1979-81.

Den sista perioden fr o m 1985 skiljer ut sig mycket tydligt. Vi tycks då ha haft en extrem överhettning i ekonomin. Skulle man någon gång ha stramat åt ekonomin under denna tjugoårsperiod så borde det skett i perioden efter 1985, i alla fall om man får tro denna figur. Litet grovt uttryckt kan man dock säga att det egentligen inte har hänt så mycket i åtstramningssyfte. Därför har vi nu hamnat i en

Tabell 1 **Reallönernas arbetslöshetselasticitet i olika länder.**

	BLN	AM	EUP	KL	H
Australien	–0,03				
Belgien	–0,02	–0,02	–0,004		
Danmark	–0,005	–0,009	–0,01		
Finland	–0,02	–0,04			
Frankrike	–0,03	–0,02			
Holland	–0,008	–0,03			
Irland	–0,03	–0,01			
Italien	≈0	–0,007	–0,01		
Japan	–0,41	0,15	–		
Kanada	–0,008				
Norge	–0,06	0,07			
Nya Zeeland	–0,008				
Schweiz	–0,23	–0,05			
Spanien		–0,07	–0,01		
Storbritannien	–0,005	–0,01	–		
Sverige	–0,08	–0,05		–0,003	–0,03
USA	–0,003	–0,009			
Västtyskland	–0,03	–0,02	–0,004		
Österrike	–0,10	–0,04	–0,03		

Anm: De fem studierna ar: Bean, Layard & Nickell (BLN), [1986], Alogoskoufis & Manning (AM), [1988], European Unemployment Programme (EUP), sammanfattat av Drèze & Bean [1989], Karlsson & Löfgren (KL), [1990] samt Holmlund (H), [1990]. Koefficienterna avser realloneeffekterna på ett års sikt av en procentenhets ökad arbetslöshet.

situation där vi förlorar marknadsandelar.

Det som regeringen rent konkret har gjort är att inbjuda arbetsmarknadens parter till överläggningar angående lönerna. Medan vi väntar på resultatet av dessa överläggningar kan man ställa sig frågan vilka anpassningsmekanismer som finns i ekonomin? Hur kan vi få ned reallönerna och kanske framför allt nominallönerna?

Tabell 1 indikerar reallönernas arbetslöshetselasticitet för olika länder. Bertil Holmlund har estimerat denna elasticitet i Sverige till –0,03. Denna siffra anger den relativa sänkningen av reallönerna om arbetslösheten i ekonomin ökar med en procentenhet. Detta innebär att vi skulle kunna sänka reallönerna med tre procent om arbetslösheten stiger med en procentenhet, d v s i Sveriges nuvarande fall från en och en halv procent till två och en halv procent. Själv har jag med stor möda försökt estimera elasticiteten och fått fram att det knappt blir någon effekt alls. Dessa siffror är dock egentligen mer ett uttryck för en real stabiliseringsmekanism. Om arbetslösheten går upp kommer, enligt dessa ekvationer, reallönen att sjunka vilket resulterar i att företagen blir mer villiga att anställa ytterligare arbetskraft, vilket får till följd att arbetslösheten sjunker.

Vårt problem är i stället de stora nominella höjningarna som urholkar vår kon-

Figur 4 **Förädlingsvärdesdeflator, halvårsdata 1973–87.**

$$\Delta \ln P_t = 0.03 + \underset{(6.28)}{0.22}\Delta \ln ULC_t + \underset{(2.47)}{0.22}\Delta \ln (PM/P)_{t-1} + \underset{(2.27)}{0.23}\Delta \ln (PM/P)_{t-2} + \underset{(2.57)}{0.42}\Delta \ln CAP_{t-2}$$

$$(2.07)$$

$R^2 = 0.41 \qquad \sigma = 0.0178 \qquad DW = 0.904$

Källa: Karlsson & Löfgren [1990].

kurrenskraft vid en given växelkurs. I *Figur 4* har jag försökt estimera en förädlingsvärdedeflator (någon slags svensk prisnivå) på halvårsdata. ULC står för *Unit Labor Cost* (arbetskraftskostnad per enhet, d v s lön dividerat med arbetskraftens genomsnittsproduktivitet). Koefficienten för denna variabel innebär att om man får en löneförhöjning med tio procent så stiger inflationen med två procentenheter. CAP(t–2) anger kapacitetsutnyttjandet i industrin ett år tidigare. Stiger kapacitetsutnyttjandet med 10 procent stiger inflationen med fyra procentenheter. Det höga kapacitetsläge som *Figur 3* indikerade bör därför ha lett till en kraftig uppgång av prisnivån. Vi kan också se att kapacitetsutnyttjandevariabeln, som man möjligen skulle kunna få ned genom en åtstramning, väger tyngre än både produktivitetsvariabeln och de andra två variablerna som har att göra med importpriserna i förhållande till de inhemska priserna.

Enligt denna ekvation, är det viktigaste för att kunna hålla ned prisutvecklingen att hålla kapacitetsutnyttjandet nere på en rimlig nivå. Det har vi dock inte haft någon framgång med om man jämför med Figur 3.

Skattereformen

Skattereformen innebär att vi får sänkta marginalskatter. Frågan är vilka konsekvenser detta får för lönebildningen, som hittills har störts av de höga prisökningarna. Kan man hoppas att skattereformen, som lämnar mer kvar på marginalen, gör att vi kan växla ned till en lägre lönestegringstakt? Det finns visserligen få studier på detta område, men teorin säger att en fackförening ser dels till medlemmarnas sysselsättningsgrad, dels till medlemmarnas löneutveckling.

Litet eftertanke ger då vid handen att med en hög progressivitet är avkastningen på att ordna sysselsättning för medlemmarna högre än att försöka ta ut det i lönehöjningar, för sådana går ändå bara bort i skatt. Det är därför inte alls säkert att en reform där man sänker marginalskatten och gör avkastningen på lönehöjningarna ännu större, minskar lönestegringstakten.

Det är möjligt att folk redan har insett effekterna av skatteomläggningen och använder dem i den något anarkistiska lönerörelse som pågår för närvarande. Jag tror därför inte att vi kan hoppas att de lägre marginalskatterna kommer att leda till en mer stillsam lönerörelse.

Arbetsutbudet

En annan sak som skulle kunna underlätta en minskning av inflationen är skattereformens effekter på utbudet av arbetskraft. Om vi kunde öka utbudet borde vi kunna minska överhettningen och uppnå en del gynnsamma effekter. Alla är dock inte övertygade om skattereformens gynnsamma effekter på arbetsviljan.

Göteborgsekonometrikerna Lennart Flood och Anders Klevmarken hävdar, stodda på egna och amerikanska resultat, i artiklar i dagspressen att man inte ska vänta sig någon utbudsökning av skattereformen. Det ligger en del i den kritik som har framförts i den amerikanska rapporten, men jag tror att man i vårt fall kan få en positiv effekt. När man sänker skatten blir det dyrare att ta ut fritid och därför vill man arbeta mer, vad som normalt kallas substitutionseffekten. Den s k inkomsteffekten innebär att om man arbetar samma antal timmar som tidigare får man högre inkomster och har då råd att köpa sig mer fritid.

Det finns m a o två effekter som går i motsatt riktning. Man kan inte på teoretisk väg visa vilken effekt som är störst. Oenigheten gäller skattningarna av dessa båda effekter. Jag skulle dock tro att de flesta ekonomer är ense om att man kan få en utbudseffekt i alla fall via substitutionseffekten. Eftersom skattereformen

är så gott som totalfinansierad blir inkomsteffekten liten. Därför borde substitutionseffekterna överväga och därmed borde utbudet av arbetskraft öka.

Ekonomisk åtstramning idag – men hur?

Som jag tidigare har framfört är det, om man ska genomföra en åtstramning, svårt att se en mer lämpad period än den som vi just har gått igenom, d v s från 1985 och fram till idag. Idag kan man dock fråga sig hur man bäst ska genomföra en stabiliseringspolitik.

I våras försökte Regeringen få igenom en finanspolitisk åtstramning med en momshöjning, men det parlamentariska läget omöjliggjorde detta. Idag är det parlamentariska läget fortfarande detsamma. Nu har vi dock ytterligare en komplikation i form av en skatteöverenskommelse mellan Regeringen och Folkpartiet som gör det svårt att röra inkomstsidan. Ett alternativ vore att dra ned på utgiftssidan, men där finns en hel del automatik. Vi universitetslärare ska t ex ha lön även nästa år. Det är därför mycket svårt att spara in några belopp av betydelse i stabiliseringspolitiskt syfte.

Ett alternativ är penningpolitiken. Kreditmarknaden har avreglerats i största allmänhet, och vi har även tagit bort valutaregleringen. Det finns därför inte mycket som kan göras inom stabiliseringspolitiken via penningpolitiken.

En tredje teoretisk möjlighet ar att använda sig av valutapolitiken. Regeringen har dock länge hävdat att det är uteslutet att använda sig av den: vi har devalverat för sista gången.

Läget är dystert! Eller är det inte det? Man skulle kunna vända på argumentationen och säga att det faktum att finansministern, riksbankschefen och de som sitter i beslutande ställning faktiskt inte kan göra någonting, borde stämma avtalsparterna till besinning. De borde inse att det inte går att driva höga lönekrav. Bara det faktum att valmöjligheten är mycket begränsad på dessa politikområden borde kanske i sig själv kunna utnyttjas.

Det är uppenbart att finanspolitiken är problematisk och att penningpolitiken är omöjlig. Ser man till de aktiva politikåtgärder som har vidtagits under de senaste 20 åren, är det faktiskt valutapolitiken, eller devalveringarna, som utgör de aktiva insatserna. Det är därför lätt att förledas att tro att Finansdepartementet tror att man skulle kunna lösa problemen med en devalvering. Även om Finansdepartementet inte har dylika planer, kan folk tro att Regeringen alltid kommer att ackommodera genom en devalvering. Redan förra året var Ulf Jakobsson inne på att ett sätt att binda upp även valutapolitiken vore att deklarera att vi går med i det europeiska monetära samarbetet, EMS. Då låser vi fast även valutakursen på ett trovärdigt sätt. Jag tycker själv att det kan ligga något i detta, men en sak bekymrar mig i sammanhanget.

Det finns även en annan politikform som, om man bortser från valutapolitiken i form av devalveringarna, kanske har använts mest aktivt i stabiliseringspolitiskt syfte, nämligen arbetsmarknadspolitiken. Problemet är dock hur man ska få allmänheten att tro att en socialdemokratisk regering, i en situation då arbetslösheten stiger, inte försöker åtgärda det med arbetsmarknadspolitik?

Min slutsats är att vi får låta verkligheten bromsa oss. Jag tror att det nu är alldeles för sent med en åtstramningspolitik. Detta gäller framför allt om man tror att vi får samma utveckling som i mitten av sjuttiotalet med fallande marknadsandelar och förvärrade bytesbalansproblem. I så fall ser jag ingen utväg annat än att vi får ta problemen när de kommer. När arbetslösheten har stigit så mycket att vi har ledig kapacitet kommer en ny devalvering. Det tror jag är den enda lösningen på det stabiliseringspolitiska problemet idag. I övrigt anser jag att löneförhandlingssystemet bör centraliseras men jag vet inte hur.

Asbjørn Rødseth:

Den ekonomiska utvecklingen i Norge har varit mycket dålig de senaste åren. Därför uppfattar jag det som om jag är inbjuden hit snarare för att ge ett avskräckande exempel än för att föreslå en norsk lösning på de svenska ekonomiska problemen.

En sak vi har lärt oss i Norge de senaste åren är att vi egentligen vet rätt litet om hur ekonomin fungerar. Ett flertal av de ekonometriska relationer, som vi hade skattat och stödde oss på tidigare, har nu skrotats. Detta hänger i hög grad samman med liberaliseringen av kreditmarknaden och att vi ännu inte vet vilka konsekvenser detta får för konsumtion och investeringar på längre sikt. Vi vet inte i Norge, och jag tror inte heller i Sverige, om nivåjusteringarna av förmögenheter och kapital efter liberaliseringen av kreditmarknaden är avklarade.

Vi kan också fråga oss, i båda länderna, om inte konsumtionsefterfrågan har blivit mycket instabilare än tidigare, om den inte reagerar snabbare och starkare på ändringar i real disponibel lon än tidigare. Det gäller även investeringarna i de skyddade sektorerna. När den disponibla reallönen förr i tiden gick upp, blev tillväxten i privat konsumtion och investeringar i den skyddade sektorn i stor grad uppskjutna av att man måste spara innan man kunde få lån. Nu kan man konsumera och investera direkt. I Norge har vi under 1980-talet upplevt att den reala tillväxten i den privata konsumtionen på årsbasis har varierat mellan plus nio procent och minus två eller tre procent.

Efter vad jag kan läsa i den svenska finansplanen har ni i Sverige haft två år (1987 och 1988) med en tillväxt på ca 0,7 och 0,8 procent i disponibel inkomst för hushållen. Efter dessa två år hamnade konsumtionstillväxten 1989 på 0,8 procent, men i finansplanen läser jag att ni 1989 får en inkomstökning på 3,3 procent och 1990 på 2,6 procent. De norska erfarenheterna pekar på att konsumtionen brukar reagera med en viss tidsförskjutning i förhållande till inkomstförändringar. Jag frågar mig om det är rimligt, mot bakgrund av den inkomsttillväxt som har varit, att förutsätta en så liten konsumtionstillväxt som 1,3 procent 1990. Jag menar att det finns en reell möjlighet att konsumtionstillväxten blir avsevärt högre, kanske upp mot tre procent. Kommer detta i så fall inte att leda till en starkare investeringstillväxt i den skyddade sektorn, till högre prisstegringar, till högre löneökningar, till större underskott mot utlandet o s v?

Det är i så fall möjligt att Sverige om ett par år kommer att hamna i en kris liknande den som vi har haft i Norge. 1987-1988 hade vi en mycket stor konsumtionstillväxt med påföljande ökning i investeringarna i den skyddade sektorn. När acceleratormekanismerna hade verkat ut slutade det i en kraftig konjunkturnedgång som var internt bestämd av den privata sektorn, men förstärkt av en samtidig åtstramning som myndighterna genomförde. Det är inte säkert att detta scenario upprepas i Sverige men risken finns och det är en risk som bör beaktas. Naturligtvis *kan* konsumtionstillväxten också bli mindre än den som är förutsatt i finansplanen. Så litet vet vi egentligen om dessa storheter.

Dessa acceleratormekanismer, som verkar långt starkare nu än förr, i alla fall i Norge, och man kan frukta även i Sverige, är till sin natur i stort sett irrationella. Folk borde förstå att en tillväxt i disponibel realinkomst på tre till fyra procent per år inte kan fortsätta länge. Allmänheten borde därför ta hänsyn, i sin konsumtion idag, till att sämre tider kommer. Inte minst bör detta gälla företagen som investerar professionellt och bankerna som beviljar lån. De borde ha möjlighet att genomskåda situationen och se, innan det är för sent, att man inte kan bygga ut i en sådan takt i längden.

Kanske kommer svenskt näringsliv att uppträda på ett mer upplyst sätt? I alla fall har det nu möjlighet att lära av de norska erfarenheterna. Det finns en del stängda banker i Norge som kan stå som exempel.

Vad kan man göra åt konsumtionstillväxten

Nästa fråga är vad som kan göras om konsumtionstillväxten blir större än vad som förutsägs i finansplanen. Karl-Gustaf Löfgren gick igenom en lista av olika ekonomisk-politiska åtgärder. Jag vill bara tillägga att de norska erfarenheterna pekar på att det är svårt att, efter den liberalisering som har skett av valutamarknaden, använda sig av räntan och kreditpolitiken som ett instrument för att styra konsumtionen. Under 1984-1985 ledde uppgången av räntan, i ett försök att dämpa efterfrågan, till ett kapitalinflöde som gjorde att valutareserven i Norges bank steg ohyggligt snabbt. Man kan fråga sig om inte försöket att dämpa efterfrågan i praktiken verkade kontraproduktivt. När tidningarnas löpsedlar berättade att reserverna i Norges bank steg med tio miljarder på ett par veckor skapades fantastiska förväntningar om vilka möjligheter det fanns till expansion i offentliga utgifter, reducerade skatter m m.

När finansminister Berge försökte få ned räntan under 1987 och 1988, visade det sig mycket svårt eftersom det ledde till kraftigt sänkta valutareserver.

En annan ekonomisk-politisk åtgärd är skatteförändringar. Under den stora konsumtionsuppgången i Norge hade vi en regering ledd av ett parti som haft som huvudpunkt i valrörelsen att skatterna inte vid något tillfälle skulle gå upp. Detta vallöfte hölls också men även vi i Norge har haft en skattereform. Det har visat sig politiskt mycket svårt att samtidigt genomföra en skattereform och att sänka skatterna eller t o m ha skattenivån oförändrad. Den lösning Norge har valt är en kombination av en mycket långsam och stegvis skattereform som av och till tar ett steg tillbaka och en viss reduktion i skattenivåerna, även det ibland med ett steg tillbaka.

Om ingenting annat dämpar den redan höga efterfrågan i Sverige så kommer inflationen förr eller senare att göra det. Så småningom kommer detta att tvinga fram en valutakursförändring. Det som vi har lärt oss i Norge är att man i vart fall inte bör vänta med att höja skatterna tills efterfrågan dämpats av inflationen. Då blir åtgärden bortkastad. Skattepolitiken i Norge har lett till en förstärkning av konjunktursvängningarna. Vi fick skattelättnader då de interna processerna i den privata sektorn ledde till en efterfrågeexpansion, medan vi fick skattehöjningar när konjunkturen redan var på vag ned. Kanske blir slutsatsen att man måste acceptera att man inte klarar av att reagera tillräckligt snabbt och därför bör lägga sig på en långsiktigt stabil nivå.

Välfärden

När en norrman ser på den svenska ekonomin är det en sak som kan verka imponerande. Det är den fortsatta stadiga satsningen på välfärd och reformer. Offentlig konsumtion, i procent av BNP, är i Sverige 27 procent och i Norge 20 procent. Detta är inget perfekt mått på välfärd men det ger en indikation. Av den svenska finansplanen framgår att föräldraförsäkringen förlängs utan stort besvär med tre månader åt gången. I Norge förlängs den med två veckor varje gång och den har nu kommit upp i 26 veckor. I Sverige talar man nu om en sjätte semestervecka och det ser ut som om planerna skulle forverkligas. I Norge började reformen mot en femte semestervecka år 1981, då vi fick en dag extra, den s k Grodagen. Fortfarande har vi Gro-dagen men ingenting mer. Vi förlänger därmed semestern med en dag vart tionde år ungefär.

En annan sak som frapperar en norr-

man är att Sverige har 144 000 i arbetsmarknadspolitiska åtgärder medan motsvarande siffra för Norge idag är 50 000. Det ska jämföras med fem procent registrerade arbetslösa i Norge mot en och en halv procent i Sverige.

Produktivitetstillväxten

Något som svenska ekonomer tycks oroa sig för ganska mycket är den låga produktivitetstillväxten. Detta är också något som tidigare har oroat ekonomer i Norge. Idag är det kanske den höga produktivitetstillväxten som oroar lika mycket. I alla fall har produktivitetstillväxten ökat åtskilligt de senaste åren och är kanske *en* förklaring till ökningen i arbetslösheten i Norge. I Norge har vi sedan 1973 haft en genomsnittlig produktivitetstillväxt i industrin på 1,7 procent. Denna har under senare år, vilket framgår av *Tabell 2*, varierat en hel del. Dessutom har produktivitetstillväxten i övrigt näringsliv varit högre än i industrin. (Jag kanske också bör tillägga att siffran två procent för 1987-1988 har en ganska speciell bakgrund. Om man vill titta på en mer långsiktig trend bör man justera upp siffran till fyra procent.)

Jag skulle här vilja framkasta hypotesen att det kanske finns ett samband mellan den höga sysselsättningen i Sverige och produktivitetstillväxten. En hög inhemsk efterfrågenivå leder nämligen lätt till en lågproduktiv näringsstruktur. Detta kan illustreras med Tabell 2, där det framgår att under den första perioden, d v s fram till i början av 1984 kännetecknades norsk ekonomi av en betydande konjunkturavmattning. Det var den forsta perioden med hög arbetslöshet i Norge. När arbetslösheten nådde toppen 1983-1984, steg produktiviteten också märkbart. Under den perioden var det de industrigrenar som har stor bruttoprodukt per sysselsatt, d v s tung industri som aluminiumsmältverk, som expanderade p g a en viss konjunkturtopp 1984. Tidsperioden kring

Tabell 2 **Produktion och sysselsättning i gruvhantering och industri i Norge, 1981–89.**

	Produktivitet	Sysselsättning
1981–85	4,6	−2,6
1983–84	6,8	−1,3
1984–85	3,0	+0,4
1985–86	−0,5	+0,9
1986–87	4,6	−2,9
1987–88	2,0	−3,2
1988–89	5	−4

1982-1983 kännetecknades också av nolltillväxt i inhemsk efterfrågan. Uppgången i produktiviteten berodde den gången på att vi fick en snabb avveckling av den s k lågproduktiva industrin (textil, konfektion, trävaror m m) som en följd av den lägre inhemska efterfrågan.

Under 1984-1986 kom konsumtionsboomen och då föll produktivitetstillväxten kraftigt eftersom vi fick tillväxt i den lågproduktiva industrisektorn p g a den stora inhemska efterfrågan. Senare, med fallande inhemsk efterfrågan, under 1987-1988, så har industrisysselsättningen snabbt fallit och det betyder att de s k lågproduktiva industrigrenarna har gått allt sämre. Vi får därför en väsentligt tilltagande produktivitetstillväxt. Frågan är om inte det höga inhemska efterfrågetrycket i Sverige idag maskerar att produktivitetsutvecklingen i de enskilda sektorerna inte nödvändigtvis är i otakt med omvärlden utan att det rör sig om en förändring i näringsstrukturen.

Noterbart är också att det står mycket i finansplanen om olika åtgärder för att hålla olika grupper sysselsatta. Denna politik ser ut att vara lyckosam när man ser på andelen ute i förvärvsverksamhet, men politiken kan nog även ha sina effekter på produktiviteten. Ett annat viktigt moment kan vara att i en period med stark reallönetillväxt, eftersträvar de anställda inte bara högre lön utan också en förbättrad arbetsmiljö.

Det kan också inträffa att vi får en annan makroekonomisk utveckling i Sverige och då får vi kanske en helt annan förändring av produktiviteten. Vi fick i Norge uppleva att stora banker helt plötsligt sa upp tio till femton procent av staben med oförändrad produktion. Potentialen för snabba produktivitetsförändringar, om de blir nödvändiga, kan finnas.

Löneökningstakten

Till sist vill jag säga något om vad som ter sig som huvudproblemet både i Sverige och i Norge, nämligen löneökningstakten. Jag har ingen patentlösning på detta problem men jag skulle ändå vilja kommentera problemet utifrån de norska erfarenheterna. Det är lätt att tänka på lönelagar som något som blir påtvingade parterna under starkt motstånd. I Norge har det dock inte gått till så.

När lönelagarna infördes hade arbetstagarnas organisationer stor förståelse för att det var viktigt med moderation i löneuppgörelserna. Att detta accepterades av LO var viktigt för att lagen skulle kunna få effekt. I Norge insåg LO-ledningen att det var nödvändigt med moderation och lönelagarna användes som ett medel för att sälja detta till medlemmarna. För att sälja paketet till medlemmarna var det viktigt att kunna säga att inga andra grupper, akademiker eller direktörer, skulle få mer. Lönelagarna infördes 1988 direkt efter ett avtal mellan LO och arbetsgivarföreningarna. Parterna gick då till regeringen och sa att de var eniga om ett moderat avtal om regeringen kunde införa en lag så att ingen annan skulle få mer.

Vi hade också en lång period med lönelagar under 1978-1979. Den gången var det också ett prisstopp. Erfarenheterna av detta var dåliga, för prisstegringarna begränsades av lagarna under nästan två år. När lönelagarna avskaffades, skedde ingen uppgång i lönenivån men priserna åkte rakt upp. Det medförde året därpå kraftiga löneökningar. Denna gång har prisökningarna fått fortsätta under löneregleringen och det är för tidigt att sia om vilka konsekvenser detta kommer att få.

Allra sist vill jag, med anledning av löneutvecklingen i Sverige, fråga om det egentligen är någon idé, mot bakgrund av det efterfrågetryck som finns på marknaderna, att tala med parterna i de centrala förhandlingarna om moderation. Är det ens möjligt att hålla tillbaka löneökningstakten med mindre än att man ingriper direkt i de lokala förhandlingarna?

Anders Björklund:

Till de mest anmärkningsvärda dragen i 1980-talets ekonomiska utveckling hör onekligen det faktum att de stora budgetunderskotten från 1980-talets början har försvunnit. Om någon 1982 eller 1983 hade sagt att budgeten för 1988-89 kommer att visa ett överskott på arton miljarder, så hade vederbörande inte blivit tagen på allvar. I varje fall gjorde de flesta ekonomer bedömningen att en sådan utveckling skulle kräva mycket kraftiga ingrepp på budgetens utgiftssida. I stället har vi alltså kunnat notera ett överskott i budgeten i fjol. I år ska det också bli ett överskott på arton miljarder och enligt prognosen för 1990-91 ska vi då hamna på plus/minus noll. Detta har dessutom skett utan alltför smärtsamma ingrepp på utgiftssidan.

Arbetsutbudet

Enligt min uppfattning är det gynnsamma faktorer på arbetsmarknadens utbudssida som i stor utsträckning har bidragit till den goda utvecklingen under 1980-talet. Ökat arbetskraftsutbud har genererat högre skatteinkomster för den offentliga sektorn och bidragit till en förbättrad budget. Därför är det också naturligt och viktigt att granska vilka bedömningar och vilken politik årets finansplan bygger på i detta avseende. Det är det som jag har tänkt uppehålla mig vid. Först måste vi dock ha litet bakgrund.

Figur 5 **Antalet arbetade timmar per person i befolkningen (16–64 år), 1963–89**

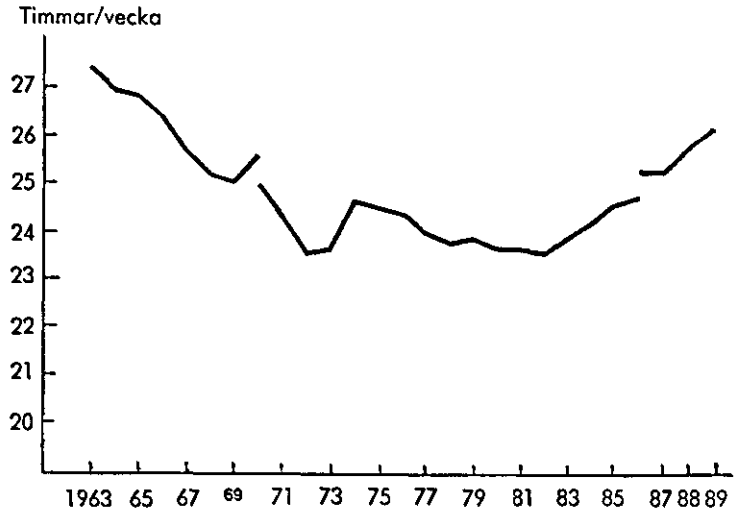

Anm: Brottet i kurvan 1970 beror på att AKU utvidgades till intverjuer varje månad detta år. Brottet i kurvan 1986 beror på nya definitioner och matmetoder i AKU, 1988 års siffra är en framskrivning baserad på förändringar mellan de första halvåren 1987 och 1988.

Figur 5 visar att vi fick ett trendbrott i början av 1980-talet i antalet arbetade timmar per person i befolkningen. Man ser tydligt att bortsett från några smärre konjunkturella fluktuationer gick antalet arbetade timmar per person ned från början av 1960-talet till ungefär 1980. Därefter pekar kurvan rakt upp. Frågan är då vad som gömmer sig bakom allt detta.

Figur 6 delar upp serien i Figur 5 i fyra komponenter. För det första har vi arbetskraftstalet som visar en successiv uppgång ända sedan början av 1960-talet. Den andra delfiguren visar sysselsättningstalet, d v s omvändningen av arbetslösheten, vilken uppvisar det typiska konjunkturbeteendet. Den tredje delfiguren visar närvarotalet, vilket är något som har diskuterats mycket under de senaste åren. Närvaron sjönk kraftigt under 1960- och 1970-talen, men har sedan varierat med konjunkturen. Nedgången under senare år kan faktiskt ses som en naturligt konjunkturell utveckling. Den viktigaste komponenten är dock antalet arbetade timmar per vecka. Vartenda år, oavsett konjunkturen, från 1960-talets början till 1981, sjönk detta tal. Sedan dess har kurvan pekat uppåt vartenda år oavsett konjunkturen. Detta kan knappast ha med konjunkturerna att göra utan måste vara ett trendbrott på arbetsmarknadens utbudssida.

Frågan är då vad detta tillskott i arbetstimmar har betytt. En grov kalkyl indikerar att det innebär en ökning av intäkterna för den konsoliderade offentliga sektorn på ungefär 50 miljarder. I denna beräkning har jag applicerat en genomsnittlig lön, de totala skatterna på arbetskraft, d v s inklusive momsen och arbetsgivaravgifter, men jag har exkluderat de delar av de sociala avgifterna som är att betrakta som försäkringsförmåner. Visserligen är det sant att en del av detta har tillfallit kommunerna, men då har det också blivit möjligt för staten att dra in mer medel från kommunerna än vad som annars hade varit möjligt. Sammantaget utgör detta ett viktigt bidrag till den mycket gynnsamma budgetutvecklingen under 1980-talet.

Figur 6 **Arbetskraftsantal, sysselsättningstal, närvarotal och antal arbetade timmar per vecka per person i arbete, 1963–89.**

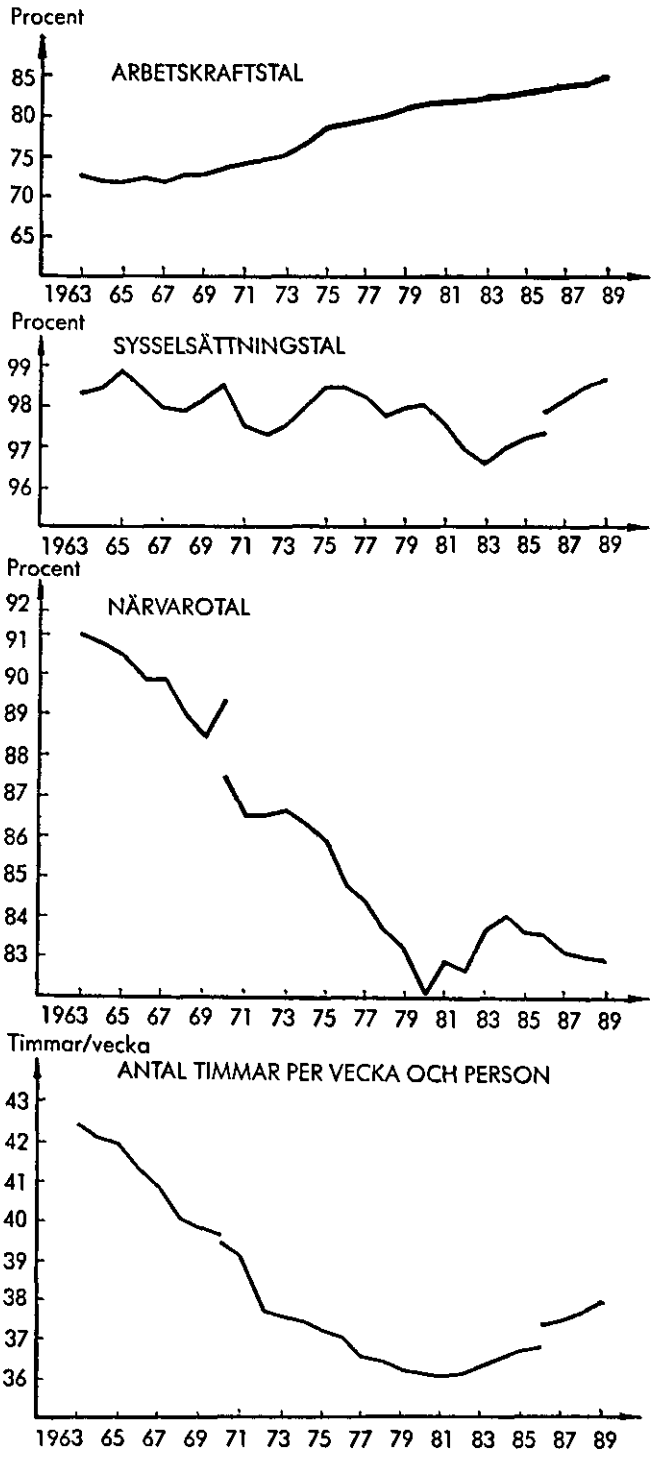

Hur ser det ut de närmaste åren i detta avseende? I finansplanen görs bedömningen att antalet arbetstimmar kommer att öka 0,9 procent per år under de närmaste två åren och med en halv procent per år under 1990-talet som helhet. Detta innebär i stort sett att 1980-talets utveckling förväntas fortsätta i två år till men att det sedan blir en avmattning. Det innebär också att bakom finansplanens budgetsaldo på noll för 1990-91, ligger bedömningen att intäktssidan kommer att gynnas av denna ökning av antalet arbetade timmar i ekonomin. Då ska man komma ihåg att vi nu utgår från en mycket hög nivå.

Om detta är realistiskt eller om det är frågan om en glädjekalkyl i finansplanen är naturligtvis inte så lätt att säga. Klart är dock att det finns en mycket stor medvetenhet om utbudssidans betydelse i finansplanen och listan på planerade åtgärder för att främja arbetskraftsutbudet är ganska lång. Jag har fått ihop en lista på sju åtgärder (plus en extern aspekt) som är att beteckna som positiva faktorer för utvecklingen av arbetsvolymen i ekonomin.

1. Skattereformen beskrivs i finansplanen, med all rätt tycker jag, i positiva ordalag och jag instämmer i bedömningen att den kommer att öka utbudet av arbetskraft även om de lärde tvistar på denna punkt. Exakt hur mycket detta kan ge är dock inte så lätt att veta.
2. Rehabiliteringsinsatser inom socialförsäkringen kommer att utökas men jag är mycket osäker hur mycket detta kan ge i ökat arbetsutbud.
3. Mer flexibel sjukpenning vet jag inte heller hur mycket det kommer att kunna bidraga till arbetskraftsutbudet.
4. Försök med utbetalning av sjukersättningen av arbetsgivaren tycker jag låter mycket intressant om det läggs upp på ett intelligent sätt, men än så länge är det bara ett försök.
5. Förtidspensionering av arbetsmarknadsskäl föreslås avskaffas. Enligt uppgift från Riksförsäkringsverket är det idag 15 000 personer som är förtidspensionerade av arbetsmarknadsskäl. Detta motsvarar ungefär ett nettotillskott till arbetskraftsutbudet på maximalt 0,3 procent.
6. Särskilda insatser för flyktingars inträde på arbetsmarknaden är säkert bra och kan betyda en del på de orter där dessa finns, men jag tvivlar på att det kan betyda så mycket på aggregerad nivå.
7. Sänkta marginaleffekter för pensionärer vet jag ingenting om men det skulle möjligen kunna få en viss effekt.
8. Den åttonde punkten är gynnsam befolkningsutveckling, vilket innebär att befolkningsstrukturen förväntas förändras i en riktning som innebär ett visst bidrag till arbetsvolymens utveckling under 1990-talet.

Detta var de positiva faktorerna. Dessutom kan man göra en lista på de negativa faktorerna. Den blir i och för sig mycket kortare, men problemet är att samtliga dessa negativa faktorer på arbetskraftsutbudet sannolikt är av en annan storleksordning.

1. Den sjätte semesterveckan, även om den kommer att införas successivt, kommer när den har införts fullt ut att reducera arbetskraftsutbudet med nästan två procent. Om de som redan idag har sex veckors semester dessutom kommer att kompensera sig så blir effekten större än två procent.
2. Den förlängda föräldraförsäkringen kommer att innebära en minskning av arbetskraftsutbudet på närmare en procent.
3. Jag menar också att vi under de närmaste åren måste räkna med en återgång till mer normal arbetslöshet. Det är viktigt att inse att vi idag har en öppen arbetslöshet på 1,3–1,4 procent och de flesta ekonomer är ense om att

det i alla fall är någon procentenhet för lågt. Vad som är hållbart i längden torde snarare vara en öppen arbetslöshet i storleksordningen 2,5 procent. Om den öppna arbetslösheten stiger vet man också att dold arbetslöshet i olika former som t ex partiell arbetslöshet, ofrivillig deltid, kommer att följa med uppåt. Detta kan mycket väl leda till en reduktion av arbetskraftsutbudet på 1 à 1,5 procent.

Summerar man de negativa posterna kommer man upp i närmare fyra procent i minskat arbetskraftsutbud. Frågan är då om de positiva faktorerna kan uppväga de negativa så att den planerade ökningen kan realiseras. Det är möjligt, men på denna punkt tar jag mig friheten att vara litet skeptisk. Om prognoserna på en relativt kraftig ökning ska realiseras, krävs ett mycket gynnsamt utfall. Därför har jag svårt att tolka prognoserna på ett annat sätt än att regeringen implicit har valt de mest gynnsamma bedömningarna av skattereformens effekter på arbetsutbudets omfattning.

Om man är litet skeptisk till bedomningarna av arbetskraftsutbudets utveckling kan man också befara att intäktssidan i budgeten kommer att utvecklas mindre positivt än vad som planeras. I så fall kan vi åter få uppleva budgetunderskott om några år.

Vilka åtgärder kan man vidta för att främja utvecklingen på detta område? I SNS Konjunkturråd, där jag i år har varit med för andra året, argumenterar vi för att det går att göra betydande effektiviseringar inom socialförsäkringarna. Det gäller främst sjukförsäkringen, arbetsskadeförsäkringen och arbetslöshetsförsäkringen. För enkelhets skull ska jag uppehålla mig vid sjukförsäkringen som är den största av dessa.

Sjukförsäkringen

Vad man som ekonom skulle vilja är att öka det enskilda foretagets incitament att förebygga sjukfrånvaro med hjälp av en god personalpolitik och en god arbetsmiljö i vid mening. Dagens system skapar dock mycket små incitament av detta slag eftersom alla företag betalar samma avgift oavsett om det är ett högriskföretag eller ett lågriskföretag. I årets SNS-rapport diskuterar vi ett antal olika modeller för att öka incitamenten till förebyggande verksamhet, för att på så sätt få ned sjukfrånvaron och öka arbetskraftsutbudet. Ett av de mer radikala förslagen, och då menar jag radikal i ordets egentliga mening och inte i den politiska meningen, är att överlåta det ekonomiska ansvaret för sjukfrånvaron på det enskilda företaget. Att det skulle öka företagens incitament att nedbringa sjukfrånvaron är ganska trivialt. Förslaget bör också få en gynnsam effekt på företagsstrukturen så att företag med god arbetsmiljö och låg sjukfrånvaro gynnas, på bekostnad av övriga. Det finns dock en fördelningspolitisk invändning i och med att svagpresterande arbetskraft kan missgynnas då det blir dyrare att anställa arbetskraft med högre sjukbenägenhet. Därför är det klart att mycket radikala förslag i denna riktning måste kombineras med åtgärder som motverkar dylika effekter.

När vi har studerat sjukfrånvarons fördelningseffekter, har vi funnit något som jag tycker är ganska intressant. Vilken fördelningsprofil har egentligen sjukfrånvaron? *Tabell* 3 visar sambandet mellan antalet sjukdagar och timlönen. Vi har delat upp materialet på korttidsfrånvaro, d v s sådan frånvaro som inte kräver läkarintyg, och frånvaro längre än sju dagar. Av tabellen framgår att det *inte* finns något systematiskt samband mellan sjukdagar och timlön för korttidsfrånvaron. Däremot tycks det finnas ett ganska kraftigt samband när det gäller långtidsfrånvaron. De fördelningspolitiska invändningarna mot att låta företagen överta ansvaret för korttidsfrånvaron förefaller alltså vara ganska svaga. Till sist vill jag därför fråga: Om det ser ut på detta sätt,

Tabell 3 **Sambandet mellan antalet sjukdagar och timlön år 1981. Standardiserat för ålder.**

	Timlön		
	20 kr	40 kr	60 kr
Totalt antal sjukdagar	35,0	21,4	13,5
Dagar i korttidsfall (färre än 7 dagar)	3,4	3,5	3,5
Dagar i långtidsfall (7 dagar och längre)	31,4	17,8	9,7

Anm: Antal sjukdagar avser antalet dagar i under året avslutade sjukfall.
Källa: Berakningar från Levnadsnivåmaterialets data for år 1981.

vad finns det då för argument att avstå från förändringar av sjukersättningen av detta slag?

Kjell-Olof Feldt:

Anders Björklund hade en reflexion om vad som hade hänt om debatten hade förts 1983 och någon då sagt att budgeten skulle visa överskott 1988. Han kom fram till att detta inte hade tillmätts någon större tilltro. Nationalekonomiska föreningens möte 1983 hade en något annan form, men jag minns mycket väl vad som sas. Då, fyra månader efter devalveringen, påstods nämligen att Sverige skulle gå in i en period av hyperinflation och att budgetunderskottet skulle gå upp mot 150 miljarder kronor. Det var kanske inte det samlade budskapet från den tidens medlemmar av Nationalekonomiska föreningen, men det var åtskilliga som ansåg att kombinationen av den våldsamma satsningen på expansion som devalveringarna medförde och den nya socialdemokratiska regeringen, vilken aldrig skulle kunna hålla tillbaka kraven på ökade utgifter, skulle leda till ovannämnda resultat.

I övrigt är det inte mycket dessa tre ekonomer har sagt som jag skulle vilja föra någon våldsam polemik emot. Jag vill bara göra tillägget att synen på 1980-talet, nu när vi börjar ha det i perspektiv, är att somt gick mycket bättre än vad vi befarade, faktiskt t o m inflationen, men somt gick mycket sämre än vi hoppades. Det som framför allt har gått mycket sämre än väntat är utvecklingen av produktiviteten. Det är det absolut största bakslaget vi har råkat ut för. Det är desto märkligare eftersom vi hade en period i början när sysselsättningen ökade snabbt. Anders Björklund visade en figur över hur antalet arbetade timmar har ökat. Vi har i det närmaste haft en fördubbling av investeringarna i fysiskt realkapital. Vi har haft en oerhört intensiv period vad gäller forskning och utvecklingsarbete inom företagen. Sverige lär nu ligga bland de tre länder i världen som har den högsta utgiftsandelen, av BNP eller näringslivets förädlingsvärde, för FoU-kostnader.

Behovet av åtstramning

I själva verket förefaller det som produktionen per arbetstimme har ökat bara med tredjedelen av tillväxten på 1970-talet som ändå inte var något lysande decennium. På 1970-talet ökade BNP per arbetstimme med tre procent i genomsnitt. På 1980-talet har det varit en procent. Det ska dock sägas att det finns mätproblem, framför allt den snabbt växande tjänstesektorn och naturligtvis också det förhållandet att vi hela tiden räknar med att den offentliga sektorn inte har någon produktivitetsökning alls.

Detta har spelat en ganska stor roll för utformningen av den ekonomiska politiken de senaste åren. Efter några år av kraftig tillväxt både av produktionen och av produktiviteten, fick vi 1985 de första tendenserna till överhettning trots att vi hade gått in hösten 1984 och höjt bensinskatten med 50 öre per liter. Det var en åtgärd som var *otroligt* populär. Räntorna höjdes också till ca sexton procent våren 1985. I slutregleringen av budgeten för 1985/86 skar vi ned alla anslag, som över huvud taget kunde röras, med tio pro-

cent. Det hjälpte inte. Nu efteråt förstår vi att det var produktiviteten som hade börjat sjunka. Det gjorde att överhettningen bestod även vid en mycket lägre efterfrågetillväxt. Faktum är att under hela perioden fram till idag har ekonomin kännetecknats av den låga produktiviteten.

Behovet av produktivitetshöjning

Jag tycker flera talare före mig har framfört kloka synpunkter om orsakerna till den låga produktiviteten. Klart är att den ekonomiska politiken blev oerhört mycket svårare att föra i ett läge när budgetunderskottet sjönk, när efterfrågetillväxten inom landet fortfarande var ganska låg och när den totala tillväxten saktade av. I en sådan situation är det svårt att övertyga människor, tex 349 riksdagsmän, om behovet av omedelbar åtstramning. Vi lyckades göra det hösten 1984. När vi gjorde det våren 1985 trodde alla att det räckte. Det gjorde det inte eftersom bristen på effektivitet i resursutnyttjandet medförde problem med inflationen redan vid en förhållandevis låg efterfrågetillväxt.

Efter nedgången i inflationstakten 1986-1987, vilket i hög grad berodde på att oljepriserna sjönk, har inflationen ökat igen. Naturligtvis bidrog de avtagande prisökningarna till att många drog slutsatsen att åtgärderna 1985 var tillräckliga för att få ned inflationen. Detta är inte ett sätt att rättfärdiga de misstag vi har begått utan bara för att förklara hur det psykologiska klimatet såg ut i Sverige under dessa år. Jag minns också diskussionerna här i Nationalekonomiska föreningen under dessa år. De rörde mer de strukturella och långsiktiga problemen än att vi skulle vara på väg mot en ny akut kostnadskris.

Behovet av tillväxt

Jag vet inte vem som tydligast sa det av våra tre inledare, men det är alldeles uppenbart att vi är på väg mot en kostnadskris. De slutsatser vi drar i finansplanen är följande:

Det arbete som har inletts på att öka effektiviteten i resursutnyttjandet måste till varje pris fortsätta. Det går inte att i längden tro att man kan bevara social och politisk stabilitet om slagsmålet om det tillgängliga resursutrymmet hela tiden blir så våldsamt som just nu. Antalet vinnare, som man kallar det i de massmediala framställningarna, är bara de som lyckas ligga en liten bit före de övriga. Kampen är intensiv för att passera varandra. Det gör att arbetet på att öka tillväxten och att öka produktiviteten måste stå i förgrunden.

När man sätter tillvaxten som den första prioriteten för den ekonomiska politiken, återstår frågan hur man ska hantera stabiliseringspolitiken i ett läge där man inte vill störa det långsiktiga strukturella förändringsarbetet genom att tex skapa stor arbetslöshet som ställer mycket av politiken under debatt och skapar tvivel om dess möjligheter att förnya.

Orsaker till den låga produktiviteten

Den låga produktiviteten och det höga inflationstrycket redan vid en låg efterfrågetillväxt, kan karaktäriseras som något av en ond cirkel. Den höga inflationen och bristen på arbetskraft bidrar till att sänka takten i produktivitetsökningen. Resurserna används fel och företagen behåller arbetskraft i lägen när man kanske egentligen borde rationalisera bort den. A propos banker, hävdar Asbjørn Rødseth att bankerna i Norge har avskedat tio till femton procent av de anställda. Här i Sverige klipper de hundra procent på måndag genom lockout. Då ska vi se om inte produktiviteten kommer att bli oändligt stor i bankväsendet.

I lägen som detta blir naturligtvis även rationaliseringsarbetet tveksamt. Man behåller hellre folk för man vet inte om det kommer en ny order, eller en annan möjlighet till expansion. Detta nödvän-

Tabell 4 **Arbetslöshet i Europa, 1960–87.**

	1960–67	1968–73	1974–79	1980–87
Centraliserade system				
Danmark	1,6	1,5	5,5	8,9
Finland	1,6	2,8	4,6	5,1
Norge	1,0	1,2	1,8	2,4
Sverige	1,6	1,8	1,5	2,3
Österrike	2,0	1,2	1,5	3,1
Genomsnitt	1,6	1,7	3,0	4,4
Intermediära system				
Belgien	2,1	2,2	5,6	11,2
Holland	0,7	2,5	5,2	12,3
Västtyskland	0,8	0,8	3,5	6,9
Genomsnitt	1,2	1,8	4,8	10,1
Decentraliserade system				
Frankrike	1,1	2,6	4,7	9,0
Irland	4,9	5,6	7,6	13,9
Italien	4,9	5,4	6,2	9,1
Spanien	2,3	1,5	5,6	18,1
Schweiz	0,0	0,0	0,3	0,6
Storbritannien	1,5	2,5	4,2	10,3
Genomsnitt	2,5	2,9	4,8	10,2

Källa: Jackman [1990].

diggör, enligt min mening, en ytterligare åtstramning, trots att efterfrågan nu växer ganska långsamt. Vi har fört fram det i finansplanen. Alla har inte trott att vi menar allvar men det gör vi faktiskt.

Arbetsmarknadsparternas betydelse

En relevant fråga är varför vi har tagit omvägen med överläggningar med arbetsmarknadens parter för att nå en åtstramning. Vi har haft vissa skäl för det. Våra fackliga organisationer befinner sig otvivelaktigt i ett mycket besvärligt läge. Arbetsgivarna påstår också att de gör det. Det finns rationella förklaringar som bristen på arbetskraft, den uppsplittring vi har haft av avtalsförhandlingarna de senaste åren och jakten på att ligga litet före, vilket man har upptäckt är enda möjligheten att tillförsäkra den egna gruppen några reallöneökningar. Debatten nu kommer att gälla förhandlingsformen.

En del säger att förhandlingsformen inte spelar någon roll och att det inte är den som man ska sikta in sig på. Det är den reala ekonomin som är det viktiga, hävdar många. Så länge det är brist på arbetskraft får vi löneglidning och konkurrens mellan organisationerna, menar man. Nu är dock vår avsikt att försöka minska bristen på arbetskraft och att strama åt ekonomin. Jag ska senare komma in på vad man möjligen har för metoder för att strama åt ekonomin.

Jag tror ändå att forhandlingsformen spelar en viss roll om man kan kombinera den med den rätta sortens ekonomiska politik. Det är det som är det svåra. *Tabell 4* är sammanställd av en engelsk ekonom vid namn Jackman, som har intresserat sig just för förhandlingssystemet. Han har gjort en stor studie där han har jämfört

alla västeuropeiska länder och delat in dem i tre grupper efter förhandlingssystem. Där finns en grupp, framför allt bestående av de nordiska länderna och Österrike som under den största delen av den studerade trettioårsperioden har haft ett centraliserat förhandlingssystem. Den andra gruppen består av länder med intermediära system, d v s där man i stort sett förhandlar på branschnivå. Den största gruppen, som också består av ganska stora länder, har haft ett blandat system men där större delen av förhandlingsresultatet ändå har uppstått på företagsnivå, eller jämfört med den svenska fackföreningsindelningen, på avdelningsnivå.

Nu ska man kanske inte vara alltför imponerad av tidsmässiga samband, men uppenbart är att under hela denna period har länderna med centraliserade avtalssystem haft en betydligt lägre arbetslöshet än de andra länderna. Det är bara Danmark som något avviker från mönstret under 1970- och 1980-talen. Både de intermediära och de decentraliserade systemen har lett till att arbetslösheten har stigit. Under 1980-talet har också arbetslösheten i dessa lander blivit mycket hög.

Teorin bakom och validiteten för förhandlingssystemens påverkan på inflationsnivån kan man diskutera. I de skandinaviska länderna, tror jag i varje fall att de centrala förhandlingssystemen, med stöd av en rimlig stabiliseringspolitik, fungerade så länge de hade tillräcklig disciplin och stadga hela vägen ned. I Sverige idag, har vi ett system som ibland karaktäriseras som centralt, där det vissa år görs upp om en viss ram, men där denna ram har en tendens att bli ganska elastisk. Den verkliga sprängningen av ramen kommer när man förhandlar på företagsnivå. Det visar sig uppenbart att inom allt fler avtalsområden ägnar man idag inte så stort intresse åt vad man har kommit överens om centralt eller ens på förbundsnivå. Det är när man kommer ned på företagsnivå och verkligen kan ta företagaren i slipsen, eller vad det är för plagg som är lättast tillgängligt, som det kan klirra till i apparaten och man får ut en löneförhöjning. Jag är medveten om att man naturligtvis kan säga att detta beror på arbetsmarknadsläget.

Detta är bakgrunden till att vi för samtal med arbetsmarknadens parter för att se om det går att få ihop en central uppgörelse som skulle kunna hålla hela vägen ned i förhandlingssystemet.

Arbetslösheten

Nästa fråga är då om vi har någon ekonomisk politik att stötta denna uppläggning med. Det har visserligen varit en svårighet att över huvud taget övertyga människor om att stabiliseringspolitiken behövs och att den kan uträtta någonting. Karl-Gustaf Löfgren dömde ut det mesta i politikväg. Slutsatsen tycktes vara att jag skulle ta en lång semester och låta arbetslösheten göra jobbet. I detta ligger också andra risker. Låt mig säga någonting om arbetslösheten. Jag vet visserligen inte hur Anders Björklund definierar sin arbetslöshet, men jag vill bara erinra om att när överhettningen började bli signifikant 1985, hade vi fortfarande två och en halv procents arbetsloshet.

Konsekvensen av en arbetslöshet beror mycket på vilken typ av arbetslöshet man har. Ingen ekonomisk politik blir hjälpt av arbetslöshet om den tar sig uttryck i att människor går arbetslösa långa tider, d v s att vi får en stor grupp långtidsarbetslösa eller att ungdomar inte kommer in på arbetsmarknaden. En stor ungdomsarbetslöshet blir följden om ungdomarnas inträde på arbetsmarknaden blockeras beroende på dålig arbetsmarknadspolitik eller fel utbildning.

Man kan diskutera om bristen på arbetskraft överhuvud taget har någon positiv effekt. Helt klart är dock att långtidsarbetslöshet och ungdomsarbetslöshet inte har någon välgörande effekt. En rad undersökningar i Europa visar att de som har gått arbetslösa långa tider inte längre

är tillgängliga för arbetsmarknaden. De bidrar inte, även om det finns en efterfrågan på deras arbetskraft, till att förstärka arbetskraftsutbudet. Om man däremot har vad man brukar kalla omsättningsarbetslöshet har det naturligtvis en annan innebörd. Om arbetslöshetssiffrorna stiger av det skälet är det ingen anledning till panik. Långtidsarbetslösheten och ungdomsarbetslösheten har däremot visat sig vara socialt skadligt och ekonomiskt ineffektivt.

Penningpolitiken

Vi har sagt i finansplanen att vi behöver driva *både* stram finanspolitik *och* stram penningpolitik. Jag tror inte riktigt på föreställningen att valutaregleringens avskaffande helt plötsligt skulle ha gjort penningpolitiken oanvändbar. Mina egna erfarenheter från tidigare perioder är i alla fall att räntan i stor utsträckning styrdes av marknaden även under valutaregleringen.

Vi måste komma ihåg att bara de löpande betalningarna, som aldrig har varit reglerade, varje år rör sig om 700 miljarder kronor i båda riktningarna. Varje förskjutning av betalningsströmmarna, t ex genom en fördröjning eller påskyndning av betalningar med en dag, har enorma effekter på valutaflödena in och ut ur landet. Om marknaden ansåg att vår ränta var för hög eller för låg, fick vi, redan under valutaregleringen, valutarörelser som påpekade detta för Riksbanken.

Forutsättningen för att upprätthålla en långsiktig räntedifferens, med eller utan valutareglering är enligt min mening, att man har en differens i inflationstakten. Nu är det så "lyckligt" att Sverige har en differens i inflationstakten som är av det slaget att vi ska ha en högre ränta. Det är vad vi har och det är vad vi tänker behålla. Den behövs så länge inflationstakten är högre i Sverige än i omvärlden. Om vi lyckas få ned inflationen kommer även räntan att följa efter. Det är oberoende av vilken marknadsreglering vi tillampar.

Penningpolitiken har alltså, om man är tillräckligt konsekvent, en möjlighet att via räntan bidra till stramheten i ekonomin när inflationen ligger över omvärldens. När den ligger under omvärldens inflation är det desto battre och då motiverar det också en lägre ränta.

Finanspolitiken

Finanspolitiken är det inte värt för mig att säga så mycket om. Anders Björklund var mycket pessimistisk om utgiftssidan och jag ger honom rätt i att skattehöjningar har en snabbare effekt. Däremot är det inte säkert att skattehöjningar är lika effektiva, ens om man kortsiktigt vill dra ned efterfrågan. En orsak till att åtstramningen i mitten på 1980-talet inte gav den effekt på efterfrågan som vi hade väntat oss var den snabba nedgången av hushållssparandet som skedde efter avregleringen av kreditmarknaden. Folk fortsatte visserligen att bygga upp sina finansiella tillgångar, men man lånade desto mer. Det är möjligt att hushållen inte kommer att ha samma kompensatoriska reaktioner om man kan åstadkomma nedskärningar och besparingar på utgiftssidan.

Nu lämnar jag detta därhän eftersom vi har sagt att reformerna med den sjätte semesterveckan och den förlangda föräldraförsäkringen idag är villkorade av att det finns samhällsekonomiskt utrymme för dem. Jag är medveten om effekterna på arbetskraftsutbudet och det är framför allt den effekten som idag ter sig mycket svårsmält. Vi har också sagt att vi är beredda att göra ingrepp i existerande utgiftssystem. Vi lägger m a o tyngdpunkten på utgiftssidan. Det finns en rad problem med detta, politiskt och parlamentariskt, men det ska jag inte gå in på här.

Dessutom har vi möjlighet att, vilket vi påpekar i finansplanen, överväga åtgärder som direkt riktar sig mot lönebildningen om vi anser att det är befogat. Jag

tror att det finns mycket större svårigheter med den typen av politik än en del ekonomer anser. Jag tänker nu på sk makro-TIP-ar där man lägger skatter som ska begränsa löneglidningen eller ha andra effekter på betalningsförmågan i företagen. Jag tror att dessa åtgärder får mindre effekt än man ofta tror. Vi införde tex en tillfällig vinstskatt på 15 procent 1989 och vi höjde arbetsgivaravgifterna med en och en halv procent tillfälligt för 1989 och 1990, vilket sammanlagt är en indragning från näringslivet på 16 miljarder över två år. Jag har dock svårt att se att detta har påverkat löneglidningstakten i företagen på ett märkbart sätt.

Valutapolitiken

Nu skulle jag bara vilja säga en sak till om stabiliseringspolitiken. Jag tror *inte* att en devalvering kan vara ett sätt att minska kapacitetsutnyttjandet. I dagens läge är naturligtvis en devalvering fullständigt vansinnig. Även på längre sikt anser jag en devalvering vara vansinnig. Det beror på att föreställningen hos olika aktörer i ekonomin att återkommande devalveringar är den metod med vilken vi tar oss ur svårigheterna, i sig gör att vi kommer att stanna kvar i dem. Vi får upprepa det ofta och säga: vi tänker inte devalvera! Många säger då att just därför att ni *säger* att ni inte tänker devalvera, så tänker ni devalvera. Med en åsnas envishet fortsätter jag ändå att hävda det.

Frågan om vår valutapolitiska regim, d v s den valutapolitik vi för och som kallas en fast valutakurspolitik inom ramen för ett korgsystem vill jag besvara så här: man kan byta valutapolitik, men man kan inte åratal i förväg tala om att man ska byta valutapolitik, utan man har den valutapolitik man har tills man byter. Därför har jag ingenting mer att säga på den punkten.

Framtiden

Jag tycker inte att jag och de tre inledarna står så förfärligt långt ifrån varandra i synen på ekonomin. Samtidigt som jag kanske i vissa avseenden gör en mer pessimistisk bedömning av det ekonomiska läget än jag tycker mig spåra i en del av de tidigare inläggen så måste jag vara, å ämbetets vägnar, mycket mer optimistisk om möjligheterna att lösa problemen. Jag gör den bedömningen att de närmaste tre till fyra veckorna blir relativt kritiska, och det är också under de kommande tre till fyra veckorna de kritiska besluten måste träffas. Dessutom är det i och för sig glädjande att strukturarbetet kan fortsätta och att skattereformen ser ut att vara i hamn.

Nils Lundgren:

Debatten är nu öppen. Vi har ytterligare fyra kommentatorer, Rolf Englund, Danne Nordling, Lars Jonung och Lars Nabseth. Det är alltså den nyliberala falangen som slår till.

Rolf Englund:

Till allmän överraskning ska jag även i år visa mitt traditionella diagram (*Figur 7*) som visar sambandet mellan inflation och penningmängd i Sverige. Detta diagram visar hur inflationen har följt ökningstakten i penningmängden sedan 1975. Med inflation avses i diagrammet KPI exklusive bostadsposten. Med penningmängd avses M3 och på senare tid M5 (M3 + statsskuldsväxlar och allemanssparande). Penningmängden har förskjutits sju kvartal och den har justerats med hänsyn till BNP-tillväxten.

För ett år sedan indikerade detta diagram en tillfällig nedgång i inflationstakten under 1989, följd av en uppgång till en nivå kring åtta procent i början på 1990. Utfallet på denna prognos är utmärkt.

Eftersom det förts en betydligt mer monetaristisk åtstramning i Feldts Sverige än

Figur 7 **Sambandet inflation – penningmängd i Sverige 1975–1990**

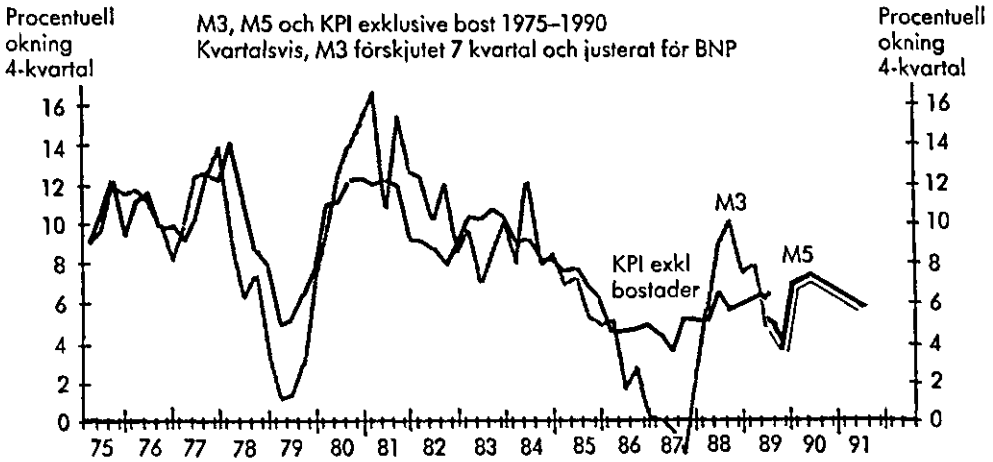

i Thatchers Storbritannien de senaste åren pekar kurvan på att inflationen kommer att sjunka igen under 1991. För en gångs skull måste jag faktiskt säga att finansministern har en mycket god möjlighet att inflationen faktiskt sjunker under 1991 mot nivån sex procent. Detta är dock inte ett resultat av Haga-överläggningarna utan av M5.

Internationell kreditexpansion

Varken i Sverige eller i Storbritannien är det numera budgetunderskotten som ökar penningmängden utan istället en snabb kreditexpansion inom banksystemet. Det är en snabbt växande utlåning mot säkerhet av aktier och fastigheter, d v s tillgångar som har stigit kraftigt i pris om än inte i värde under de senaste åren både i Storbritannien och i Sverige. Detta är motorn i ökningstakten för olika mått på penningmängden.

Affärsbankernas utlåning i kronor har sjunkit drastiskt under 1989, från 61 till 18 miljarder kronor. Därmed är affärsbankernas utlåning lägre än sparbankernas, även om även dessas utlåning har sjunkit från 27 till 19 miljarder. Detta beror dock inte på att vi har blivit sparsammare i Sverige efter skattereformen. Av *Tabell 5* framgår istället att utlåningen i utländsk valuta nästan har fördubblats på ett år från 63 till 120 miljarder. Totalt har därför utlåningen ökat från 158 till 165 miljarder under 1989. Det är vidare en ökning med precis 100 miljarder på två år.

Tabell 5 **Bankernas nettoutlåning, miljarder kronor, flöden.**

	Total utlåning	Därav i utländsk valuta
1985	12	4
1986	54	3
1987	65	21
1988	158	63
1989	165	120
stock 1989 (nov) inkl Finansbolag	889	315
därav: stock 1989 (dec)	*Affärsbanker* Lån SEK 295 Lån Utl 238	*Sparbanker* Lån SEK 148 Lån Utl 56

Vi ser också att affärsbankernas lånestock i utländsk valuta är nästan lika stor som den är i svenska kronor. Lånen i utländsk valuta hos affärs- och sparbankerna är tillsammans nästan 300 miljarder. Det är mer än dubbelt så mycket som sparbankernas utlåning i svenska kronor. Jag föreställer mig att de som har lånat upp dessa 300 miljarder inte avser att ha dessa lån när nästa devalvering kommer.

Jag vill nu fråga finansministern om denna lånestock, på 300 miljarder i utländsk valuta, som har byggts upp på kort tid, innebär någon förändring för Sveriges del och i så fall vilken?

Danne Nordling:

Bytesbalansunderskottet

Jag hade trott att vi här i kväll skulle få höra betydligt mer om det allvarliga i att vi förväntas få ett stort underskott i bytesbalansen på 3,7 procent av BNP år 1991. Trots att detta är en mycket allvarlig fråga har det inte sagts så mycket om detta ikväll. Dagens underskott är egentligen ännu allvarligare än under kostnadskrisen på 1970-talet. Dagens läge är nämligen inte skapat av den nya kostnadskrisen utan nu har vi detta underskott när vi går in i en ny kostnadskris. Enligt finansplanen kan vi förvänta oss att kostnadskrisen sätter igång först om några år, när vi får en internationell konjunkturnedgång. Om man inte gör något radikalt åt problemet nu får vi då ett ännu större underskott i utrikeshandeln. I dagens affärstidningar kan man läsa om att problemen kanske kommer betydligt tidigare än vad som antyds i finansplanen, för det börjar gå dåligt för svensk export. Kanske kostnadskrisen håller på att inträffa redan i år.

Om man tittar tillbaka på den politik som har förts, tycker jag att finansministern något litet erkände att han inte hade lyckats få igenom den politik som han egentligen hade önskat föra. Det fundamentala problemet är att Sveriges industri är för liten för att kunna bära den import och den offentliga sektor som vi tillåtit växa fram under 1980-talet. Jag tror att man borde ha angripit det fundamentala problemet redan 1983.

När socialdemokraterna återtog regeringsmakten hösten 1982 var bytesbalansunderskottet faktiskt ungefär lika stort – 3,6 procent av BNP – som det som nu förutses 1991. Industrin svarade 1982 för 23,1 procent av BNP. Då är det lätt att räkna ut att i reala termer måste industriproduktionen öka 15,6 procent snabbare än BNP om man på denna väg ska få bort underskottet. Jag antar då att den ökade produktionen skulle kunna exporteras eller tränga undan en del av importen.

Faktum är dock att industriproduktionen har ökat med 28,8 procent medan BNP ökat med 19,8 procent vilket innebär att industrins produktion bara har ökat 7,5 procent snabbare än BNP. Realt sett finns därmed halva underskottet från 1982 fortfarande kvar. Genom det prisfall som både devalveringen 1982 och dollarkursens fall därefter ledde till har underskottet blivit ännu större. De förbättringar av bytesförhållandet (terms-of-trade) som oljeprisfallet och de svenska företagens relativprishöjningar har inneburit, har dock inte räckt för att klara det nominella problemet ens på kort sikt.

Industrins andel av BNP är nu 25 procent. För att producera bort bytesbalansunderskottet på 3,7 procent av BNP fordras en extra industriproduktionsökning med 14,8 procent. Denna extra produktionsökning fordrar 145 000 extra industrijobb. Man skulle kunna säga att en del av bytesbalansunderskottet kanske inte är så allvarligt, så vi kanske bara behöver 100 000 nya personer till industrin. Varifrån ska vi då få dessa extra 100 000 personer? En teoretisk möjlighet vore att höja skatten med arbetslöshet som följd så att industrin skulle kunna suga upp dessa friställda. Finansministern har dock lovat att inte ytterligare höja skatterna. Då återstår bara den offentliga sektorn som arbetsskraftsreserv. Genom att skära

bort 100 000 av de 1,6 miljonerna offentligt anställda kan industrins behov tillgodoses. Denna operation förutsätter att skatterna är oförändrade.

Skattetrycket

Finansministern, och även statsministern, har lovat att sänka det totala skattetrycket till 51,5 procent av BNP. I år beräknas skattetrycket till 57,3 procent och genom att vissa tillfälliga skatter, som finansministern nämnde, avskaffas nästa år sjunker skattekvoten till mellan 55,1 och 55,8 procent. Det är dock långt kvar till 51,5 procent. Hur ska finansministern gå tillväga för att sänka skattetrycket med i runda tal fyra procentenheter av BNP i denna situation? Denna sänkning motsvarar 15 procent av den offentliga konsumtionen vilket översatt i sysselsatta innebär att ytterligare 240 000 offentligt anställda måste rationaliseras bort.

Om finansministern redan i början av sin ämbetsperiod 1983 hade gått in för denna politik skulle problemet ha varit betydligt mindre idag. För perioden 1982-1990 beräknas nämligen de offentligt anställda ha ökat med 9,5 procent (räknat i antalet timmar). Detta motsvarar ungefär 140 000 offentligt anställda eller ett skattetryck på 2,3 procentenheter av BNP. Genom att förädlingsvärdet per anställd inom näringslivet är ca 50 procent större än inom den offentliga sektorn hade också underskottet i bytesbalansen rimligen varit omkring 15 miljarder kronor mindre. Jag tyckte att finansministern antydde att dessa problem skulle kunna ligga bakom Sveriges ekonomiska problem men jag undrar nu om finansministern kan bekräfta att det är satsningen på höjda skatter och ökad offentlig konsumtion som har bidragit till att försvåra lösningen av Sveriges underskottsproblem i utrikeshandeln idag.

Lars Jonung:

Kjell-Olof Feldt har som finansminister producerat sammanlagt åtta finansplaner, om man inräknar årets. Det är en imponerande siffra även om det är långt till Gunnar Strängs rekord på 21 finansplaner. Inför Feldts jubileum har jag tagit mig friheten att granska alla hans finansplaner för att studera den tredje vägens politik. Jag har då gjort två observationer.

En stram, restriktiv och återhållsam finansplan

För det första beskrivs den ekonomiska politiken i varenda finansplan 1983-1988 som stram, restriktiv och återhållsam. För 1989 har den offentliga sektorn "en stimulerande effekt" enligt en tabell över de finanspolitiska effekterna. Denna tabell har emellertid försvunnit i årets finansplan. Läsaren får inte längre veta hur effekterna av finanspolitiken har beräknats för 1990. Dock får vi veta bland annat i denna debatt att budgeten är stram och restriktiv. Detta är ett allvarligt problem. Denna tabell som har funnits med sedan 1950-talet är i och för sig ålderdomlig till sin metod, men det var i alla fall ett försök att öppet beräkna finanspolitikens effekter på samhällsekonomin. Idag har vi inte ens denna osäkra ledstång att hålla oss till. Utvecklingen inom den ekonomiska teorin är dessutom tyvärr sådan att vi är ännu osäkrare idag än vi var 1945 om vad som är finanspolitikens inriktning.

Med tanke på att vi har den största offentliga sektorn i världen vore det rimligt om vi bättre i Sverige än i något annat land kunde kalkylera effekterna av den offentliga sektorns inkomster och utgifter på konjunkturutvecklingen. Medan vi nu väntar på dessa metoder borde vi, inklusive finansministern, visa större ödmjukhet rörande slutsaterna om den ekonomiska politikens stabiliseringspolitiska effekter. Kanske finansministern har något förslag att komma med här ikväll, eller ska vi tolka finansplanens tystnad och den

kritiska tabellens försvinnande som en signal att det kommer att göras rejäla ansträngningar under 1990-talet för att skingra de stabiliseringspolitiska dimmorna.

Den tredje vägen

Min andra observation gäller den tredje vägen. Den tredje vägens politik lanserades under buller och bång som den stabiliseringspolitiska strategi som skulle föra den svenska ekonomin ut ur 1970-talets djupa kris. Vi skulle både arbeta och spara oss ur krisen. Hur har det då gått med den tredje vägen?

Jag har anammat den senaste innovationen inom den stabiliseringspolitiska forskningen nämligen språkanalys för att analysera hur finansministern själv har sett på den tredje vägen och dess roll. Forskare tror att man, genom att studera språkfrekvensen, kan komma fram till vilka värderingar författarna av de ekonomisk politiska dokumenten egentligen har. En analys av hur ofta finansministern har använt begreppet "den tredje vägen" i olika finansplaner är mycket intressant. I vart fall kan man använda den till att alstra nya hypoteser. Finansministern gör en trevande start med endast tre citeringar under 1983 och endast ett citat i 1984 års finansplan. Därefter tycks det som om finansministern har fyllts av en större tilltro till sin politik med sex citeringar vardera 1986 och 1987. År 1988 pekar alla kurvor uppåt och finansministern använder begreppet den tredje vägen femton gånger. Det var ett valår 1988 och vissa cyniker inom public choice-branschen skulle kunna dra slutsatser om frekvens och valår men jag vågar mig inte på en sådan tolkning. I 1989 års finansplan tycks eftertankens kranka blekhet drabba finansministerns penna för vi har då endast tre citeringar. Döm om min förvåning, men i 1990 års finansplan kan vi inte hitta den tredje vägen någonstans.

Hur ska vi tolka detta? Är det livscykeln för den ekonomiska politiken eller dess konjunkturmönster, eller är det så att vi har nått den tredje vägens slutpunkt. I så fall är vi kanske tillbaka till 1981, då Gösta Bohman, precis som Kjell-Olof Feldt, skrev en finansplan som var fylld av god analys, men som var i total avsaknad av praktiska åtgärder för att lösa de problem som så väl var diagnostiserade. Är det kanske så att vi står inför något trendbrott där den tredje vägen har gått i ide för att övervintra under de inkomstpolitiska förhandlingarna på Haga? Det finns bara en person som kan besvara dessa frågor och därför vill jag fråga finansministern: "Vart tog den tredje vägen vägen?"

Lars Nabseth:

På Gunnar Strängs tid brukade ofta Erik Dahmén gå upp i slutet av debatten i Nationalekonomiska föreningen och säga en del litet sura saker. Han blev en gång av Gunnar Sträng kallad för Kassandra, vilket var litet olyckligt för han sa faktiskt en del bra saker. Nu är han inte här längre så jag tycker att någon måste ta upp hans fallna mantel.

Egentligen var det bara Kjell-Olof Feldt själv som var något av en Kassandra när han talade om kostnadskrisen mot slutet. Jag tycker att det är alldeles uppenbart att vi är inne i en ordentlig kostnadskris. Vi har problem med den dåliga produktivitetsutvecklingen. Vad kan vi dra för lärdomar av vad som har hänt tidigare? De norska erfarenheterna kan tyckas likartade men jag tror inte att det är så relevant för de svenska problemen eftersom Norge har en oljeekonomi. Däremot tror jag att det som vi råkade ut för i slutet av 1970-talet är ytterst relevant. Trots de centrala uppgörelserna fick vi en förödande ökning av kostnaderna. I början trodde inte folk att det spelade någon roll. Jag kommer ihåg debatten i Nationalekonomiska föreningen 1977, då ett antal mycket välrenommerade ekonomer

från LO, TCO och finansministerns parti talade om att egentligen var det inget fel alls för om man tog lönekostnaderna per producerad enhet från 1961 så var det en lysande lönsamhet och konkurrenskraft. Följden blev en successivt utbyggd akutmottagning och så småningom devalveringarna.

Är det inte det vi nu också står inför? Jag tycker jämförelsen är uppenbar. Det finns stora risker för ökad arbetslöshet på en del håll som en följd av kostnadsökningarna. Finansministern och industriministern riskerar att få påstötningar om att man borde gå in och stötta sysselsättningen på vissa orter. Vi står inför ett valår. Vi kommer också att få spekulationer om devalveringar. Finansministern kan förvisso, och ska också, hävda att det aldrig händer, men det sker dock förändringar även av finansministrar stundtals. Brookingrapportens resultat har naturligtvis spritt sig. Många tror att vi löser problemen igen med en ny devalvering. Hur ska vi då klara problemen?

Finansministern hävdar att vi ska ha Hagauppgörelser. Få av oss som har varit med en tid tror att Hagauppgörelser kan lösa problemen. Man kan gå olika vägar, men den bästa tycker jag vore att söka hjälp utifrån. Jag tycker att vi ska gå med i EMS-systemet med en gång. Jag tycker vi ska hoppa i det kalla vattnet.

Det är *helt* klart att de länder som har gjort det har fått en dramatisk minskning av inflationstakten. Frankrike, Italien, Irland och Danmark har alla dramatiskt lägre inflationstakter än tidigare efter att ha gått med i EMS. Trycket utifrån sätter press på arbetsmarknadens parter och hjälper finansministern att få ned löneökningstakten. Det är signifikant att den som är emot EMS, vid sidan av finansministern antar jag, är Margaret Thatcher. I Storbritannien går det inte heller speciellt bra med inflationstakten just nu. De har klart högre löneökningar och inflationstakt än resten av EG-länderna.

Nils Lundgren:

Finansministern har nu fått flera frågor att besvara och jag ska lägga sten på börda med två reflexioner.

Den första gäller inkomstpolitiken. Flera av talarna ikväll har försökt peka på olika lösningar på Sveriges ekonomiska problem. Några har talat om någon sorts inkomstpolitik och lagstiftning medan andra har förordat att Sverige går med i EMS. Vi bör dock observera att Norge har gått från någon procents arbetslöshet till fem procent under perioden. EMS-länderna, som nämndes, har också haft en påtagligt ökad arbetslöshet. Om vi på någon annan väg, utan att vare sig välja inkomstpolitik eller gå med i EMS, skulle kunna driva upp den svenska arbetslösheten till mellan fem och åtta procent så gissar jag också att vi kommer ned i samma låga inflationstakt. Jag tror att det är vilseledande att säga att vi bara genom att t ex gå med i EMS kan klara inflationen. Om man däremot säger att man tror att det blir möjligt att föra en stram politik genom att gå med i EMS så ska man inte glömma bort att säga det. Det medför en sorts politisk komplikation.

Försöker vi applicera de norska erfarenheterna på Sverige innebär det att vi skulle låta den nuvarande lönestegringstakten förstöra konkurrenskraften tills företagen lär sig veta hut och slutar efterfråga arbetskraft i samma utsträckning som idag. Då står man med problemet att bytesbalansunderskottet, även korrekt mätt, kommer att vara våldsamt stort. Då får vi göra som Norge och pumpa upp 50 procent mer olja och förbättra våra terms-of-trade alldeles groteskt. Detta är dock inte speciellt troligt. Vad är det som skulle kunna göra att den bittra kalken skulle kunna gå ifrån oss?

Det finns några kombinationer av tursamma omständigheter som skulle kunna få dessa konsekvenser, t ex ett rejält fortsatt dollarfall, en fortsatt högkonjunktur i Västeuropa och att hushållen ändrar sitt

beteende alldeles fullständigt gentemot sparande och lån, så att privatkonsumtionen formligen klappar ihop. Då blir den finanspolitiska åtstramningen åstadkommen av hushållen själva. Kombinationen av dessa händelser skulle kunna skjuta upp problemen även om också detta medför betydande kostnader. Det kommer att gå att föra en högräntepolitik under det kommande ett à två åren utan att behöva bekymra sig så mycket om valutainflöde, för misstänksamheten mot vad vi kan tänkas hitta på med växelkursen kommer att vara mycket hög. Lustigt nog förbättrar det våra möjligheter att med hjälp av en stram penningpolitik hålla tillbaka inhemsk efterfrågan, men särskilt ljusa perspektiv är det inte.

Kjell-Olof Feldt:

Jag har vant mig vid att snällt svara på frågor och ställer sällan några sådana själv. Lars Nabseth får mig dock att konstatera att det faktiskt finns frågor som näringslivet skulle kunna svara på och som många människor ställer sig idag. Vad har man gjort av alla de vinster man har haft på 1980-talet? Vart tog de vägen? Varför har man inte bättre kunnat utnyttja de stora resurser man har använt för utveckling och som staten har satsat på forskning? Det finns ingen anledning för mig att ställa frågor nu när debatten är slut så jag ska spara frågorna till en annan gång. Detta är nämligen ett politiskt problem. Många känner sig nu besvikna på åtskilliga håll. Man var med om att ta ganska stora reallönesänkningar i slutet av 1970-talet och ända fram till mitten av 1980-talet. Vad blev egentligen utbytet när man trodde att detta skulle ge snabba och stora effekter på tillväxten?

Nu har den ekonomiska politiken fått bära en del av skulden för att produktiviteten inte har utvecklats som vi faktiskt hade anledning att tro. Jag är dock inte säker på att diskussionen därmed är slutförd. Det finns anledning att fundera på industristrukturen och näringlivets sätt att organisera sitt arbete och att styra sina egna system. De avgörande besluten i sista omgången fattas ändå i företagen.

Bytesbalansunderskottet

Låt mig säga till Rolf Englund att det är fantastiskt om M5 äntligen går min väg. Det har den inte gjort på alla dessa år. Din kurva, jag har sett den varje år, har pekat åt helsike varje gång. Vidare kan man fråga sig vad det betyder för Sverige att vi har en lånestock i utländsk valuta på 300 miljarder. Det har ett visst samband med det som Danne Nordling tog upp, nämligen hur vi ska tolka det faktum att bytesbalansunderskottet i år ligger på ca 40 miljarder och nästa år, även med en klar uppbromsning av pris- och kostnadsstegringen, kommer att hamna på 50 miljarder.

Dessa lån har vi i allt väsentligt tagit upp utomlands. Man beräknar att i fjol köpte svenska medborgare fastigheter utomlands för 40 miljarder kronor. Svenska företag gjorde direktinvesteringar, framför allt i form av köp av utländska företag, för 45 miljarder. Det betyder att vi har haft investeringar i utlandet på 85 miljarder kronor. En stor del av dessa medel har lånats upp utomlands. Detta har skapat en delvis ny situation i tolkningen av underskottet i bytesbalansen. Det betyder att en växande del av den svenska nationalförmögenheten nu finns utomlands. Den ger avkastning där och reinvesteras i allmänhet där, oavsett om det är i form av reavinst eller vinster direkt i rörelsedrivande verksamhet. Man tar hem mycket litet av vinsterna till Sverige.

Uppenbarligen är detta något vi måste fundera över när vi tolkar bytebalansunderskottet. Jämfört med 1982 är det en fundamental skillnad. Vi hade i fjol ett överskott i handelsbalansen på 20 miljarder. År 1982 hade vi ett underskott i handelsbalansen som var ungefär lika stort.

Underskottet i bytesbalansen kan förklaras, om man vill, enbart av räntorna på våra utlandslån. Den ökning av räntebetalningarna som nu sker beror på näringslivets ökade upplåning utomlands för investeringar utomlands. Av ökningen i bytesbalansunderskottet mellan 1989 och 1990, som den är kalkylerad i finansplanen, är hela ökningen orsakad av det s k avkastningsnettot. Våra räntebetalningar på utlandslånen, har ökat med 9 miljarder. Det gör att det är inte samma bytebalansunderskott idag som vi hade 1982. Dagens underskott är ett resultat av ett ändrat investeringsbeteende. Bakom *det* kan det ligga orsaker som långsiktigt bör oroa oss, eller lugna oss. Jag vet ännu inte idag vilken slutsats man ska dra.

Detta problem existerar i en rad länder. I och med att kapitalets rörlighet över gränserna har blivit så stor, är det i land efter land uppenbart att en stor del av landets investeringar sker utomlands. Man har börjat tro att detta skulle kunna vara en förklaring på mysteriet att summan av alla länders bytebalans, d v s världens bytesbalans, visar ett underskott. Jag tror att den senaste beräkningen av detta världsunderskott var 40 miljarder dollar. Mot vem världen har detta underskott har vi inte lyckats räkna ut. En möjlig förklaring kan ligga i att vi inte, i vår nationalförmögenhet, räknar in de tillgångar som finns utomlands. Vi har tillsatt en utredare, Ulf Jakobsson, som ska analysera problemet och försöka uppskatta avkastningen på dessa investeringar, för att se om vi möjligen ska omdefiniera bytesbalansen.

Skattetrycket

Jag ska inte här göra någon längre utläggning om skattetrycket och orsakerna till händelseförloppet under 1980-talet. Jag tror att det är en oerhörd förenkling att säga att det är de höga skatterna och den stora offentliga konsumtionen som är orsaken till våra problem. Det är klart att om vi inte hade tillåtit svensk sjukvård att öka antalet anställda med 50 000 under 1980-talet, utan spätt på sjukvårdskrisen, då hade de 50 000 stått till den övriga arbetsmarknadens förfogande. Samma sak gäller personalökningarna inom barnomsorg och äldreomsorg, vilka svarar för ytterligare 80 000 anställda. Det är egentligen endast inom akutsjukvården samt barn- och äldreomsorgen som vi har haft en personaluppgång under 1980-talet. Jag är dock inte säker på att det hade tolkats som att välfärden i Sverige hade ökat i samma utsträckning som arbetskraftstillgången hade förbättrats om sjukvården, barn- och äldreomsorgen hade befunnit sig i en absolut nationellt spridd kris. Idag är krisen ändå lokaliserad till några få områden i landet, framför allt Stockholmsområdet.

Finanspolitikens effekter

Lars Jonung gjorde en stor affär av att vi inte längre har med tabellen över finanspolitikens effekter. Jag vill bara säga att jag har försökt använda tabellen som någon form av analytiskt instrument, men det är fullständigt omöjligt när man vet hur beräkningarna görs. Man kan få fram vilka resultat som helst. Det beror på vilka antaganden man gör om endogena och exogena faktorer och allt det där som ni ekonomer är så bra på att förvirra oss med. Vi konstaterade att det är ingen mening att redovisa tabellen längre. Vi *tror*, men även med den tabellen hade vi inte mer än trott, att finanspolitiken 1990 är neutral. Den varken ökar inhemsk efterfrågan eller minskar den. Min uppfattning är som jag har redovisat tidigare att den borde minska efterfrågan.

EMS

Slutligen vill jag säga att jag inte tror att EMS är någon väg ut ur inflationen. Har man inflation och övertryck i ekonomin räddar man sig inte genom att gå in i ett

administrativt system för att bestämma valutakursen. Däremot kan det vara ett medel att slippa få inflation. Om man lyckas stabilisera läget *kan* en anknytning till ett fastare system göra det möjligt att undvika frestelsen att förbättra läget kortsiktigt genom att röra valutakursen. Har man inflation ser jag inte att EMS löser inflationsproblemet. Det kan möjligen skapa andra föreställningar om politikens rörelseförmåga men definitivt inte hjälpa oss på ett avgörande sätt med inflationen.

Den tredje vägen

Slutligen, orsaken till att jag inte så ofta har använt termen den tredje vägen kan bero på temperament och annat. Sanningen är dock att den tredje vägen har fullgjort sitt uppdrag. Den är i den meningen slut. Om Lars Jonung vill veta vart den har tagit vägen så har den upphört. Vi står i den meningen vid den vägens ände och det måste brytas en ny väg. Vad vi ska kalla den har vi ännu inte kommit på, men det blir säkert något användbart även om det knappast blir "den fjärde vägen".

Hushållssparandet

Jag delar naturligtvis Nils Lundgrens uppfattning att det ökade hushållssparandet som vi har haft i två år nu mycket väl kan fortsätta och bli ännu större 1991. Det skulle kunna hjälpa oss till en väsentlig del, och vi kan ha tur med andra ting men vi tänker inte lita på turen under den fortsatta färden utan försöker gardera oss. Det mesta blir aldrig så hemskt som man fruktar, men heller aldrig så bra som man hoppas.

Nils Lundgren:

Jag ber att få tacka finansministern och deltagarna och förklarar härmed mötet avslutat.